

biznis i politika

SERIJAL VIŠNJE STAREŠINE (5.): Neka je Hrvatska, makar bila samo uru dugačka i uru široka

07. rujan 2024.

Ante Starčević

Piše:
Višnja
Starešina

Nepuna dva mjeseca nakon Strossmayerova pledoajea za obrazovanje, znanost i kulturu kao najsnažnijeg instrumenta za razvoj naroda, drugi je znameniti, programski govor na Velikom hrvatskom saboru 1861., održao Ante Starčević. Starčević je zapravo pred Saborom po prvi put jasno formulirao i argumentirao hrvatsko pravo na slobodnu i neovisnu nacionalnu državu i ostvarenje tog prava postavio kao uvjet opstanka naroda.

Starčevićev i Strossmayerov govor bila su po programskoj dubini svakako dva najznačajnija govora na tom, Velikom saboru, a po dugoročnom značaju i pri samom vrhu u povijesti hrvatskog saborovanja. A u hrvatskoj političkoj povijesti vjerojatno ne postoje dvije značajne političke osobnosti, koje su se mrzile i prezirale više no što su se međusobno prezirali Starčević i Strossmayer. Ili, kako će to opisivati njihovi suvremenici – gajili su veliku i obostranu međusobnu odvratnost.

Ante Starčević u dobi oko 40 godina foto

Ja najradije mučim, nu kad govorim...

Korijeni njihove međusobne netrpeljivosti i političke nespojivosti vjerojatno se nalaze već u njihovu porijeklu, uvjetima odrastanja i političkog formiranja. Ante Starčević tipični je seljački sin iz siromašne Like (rođen u Velikom Žitniku 1823.), izložene svim osvajačima, koji je kasnije stekao zavidno obrazovanje. Brigu o njegovu školovanju preuzeo je stric Šimun Starčević, župnik u Karlobagu, koji ga je poslao najprije u sjemenište, a potom na studij filozofije i teologije u Peštu. No Starčevića ne zanima svećeništvo, već politika, čijim se virusom zarazio još kao mladić – i to ponajprije idejama Ljudevita Gaja i ilirskog preporoda. Najprije ih je gorljivo i bezrezervno podržavao, toliko da je, kako su isticali njegovi suvremenici – sve ilirske spise učio napamet.

panslavizmu, izgubivši hrvatsku nacionalnu notu. A o nekadašnjem idolu Ljudevitu Gaju nakon skretanja u jugoslavenstvo govorio je i pisao kao velikoj štetočini za Hrvate. Takav odnos prema politici Starčević je zadržao do kraja svog životnog i političkog vijeka. Njegova se politika sastojala od puno strasti, emocija i nacionalnog zanosa, čvrste logičke i povijesne i pravne utemeljenosti njegovih političkih zahtjeva, krutosti stavova i nesklonosti bilo kakvom kompromisu ili taktiziranju, borbenosti i prezira prema političkom pacifizmu, oštrem polemičnosti i nerijetko grubom verbalnog izričaja. I od potpune posvećenosti onome što je smatrao prioritetom hrvatske politike – stvaranju samostalne hrvatske države: ‘makar bila samo uru dugačka i uru široka, makar bilo pet Hrvata neka to pet bude slobodno i sretno’. Pritom je imao izraziti deficit političke pragme, a diplomatske finese nije imao ni u tragovima. Ili kako je sam rekao znamenitom govoru na Velikom saboru 1861.: ‘Gospodo, ja najradje mučim, nu kad govorim, ja govorim kako mislim i čutim.’

Pogled na Grič oko 1860. godine foto

Tako je Starčević i započeo svoj govor, otvorenim i izravnim napadom na Bečki dvor, onako ‘kako misli i čuti’:

– Gospodo, austrijsku zapoved, kojom nam se nalaže, da odnošenje naše domovine naprama Ugarsii pretresujemo, razmatrao ja s koje komu drago strane, ja nikako nemogu razabrati.

U saborskoj sjednici 17. lipnja 1861. počela je razprava ob odnošajih kraljevine Hrvatske prema kraljevini Ugarskoj. U tom predmetu odbor ad hoc izabran podastraio je Saboru svoj predlog, proti kojemu je zastupnik Eugen Kvaternik podnio protupredlog, koji odgovara državnomu pravu kraljevine Hrvatske, i u kojem je naznačio u kakvom nam je onom zapovedju bezobraznia poruga namenjena: ali je derzovitie i samovoljnje pogaženo pravo naše kraljevine, ali nam je hudobnie bačeno seme zavadje s narodi Ungarie, seme iz koga se Austria našoj konačnoj propasti nada. –

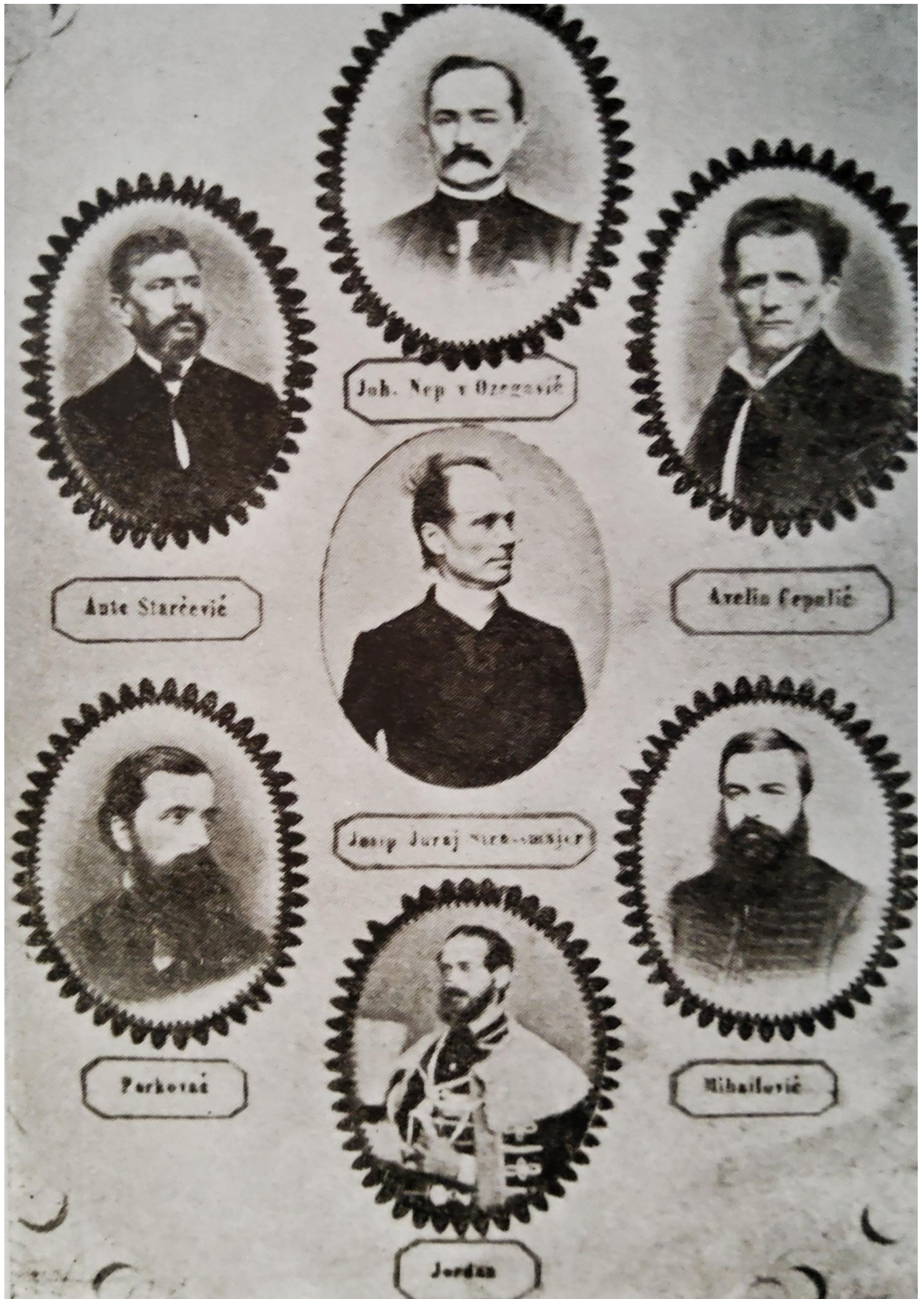
Ili, prevedeno na suvremeniji politički jezik, Ante Starčević uvodno žestoko optužuje Austriju da se bezobrazno ruga kraljevini Hrvatskoj ‘zapovijedajući’ hrvatskom Saboru da na svoj dnevni red stavi razmatranje svojih odnosa s kraljevinom Ugarskom. Dvoji samo je li ‘drskije i samovoljnije’ pogaženo pravo kraljevine Hrvatske da sama odlučuje o dnevnom redu svog Sabora ili je time ‘zlobnije’ podmetnuto sjeme razdora između Hrvatske i Ugarske iz kojeg će profitirati Austrija.

A politički kontekst u kojem zasjeda Veliki sabor je sljedeći: zasjedanje je sazvano na inicijativu cara Franje Josipa I. i to zbog njegovih političkih potreba. Strogo centralizirana uprava bečkog dvora cijelom Monarhijom, poznata kao Bachov apsolutizam, izazvala je val nezadovoljstva u svim njezinim ne-germanskim zemljama. U ožujku te godine, nakon ratnih talijansko-francuskih pobjeda nad habsburškom vojskom, ujedinjuju se talijanske zemlje u Kraljevinu Italiju, a Habsburška je monarhija izgubila većinu svojih teritorija na Apeninskom poluotoku. Slični se procesi pripremaju i u sjevernijim, njemačkim zemljama. Ugarska je uvijek za Bečki dvor tempirana bomba.

Napuštanje strogo centraliziranog koncepta upravljanja Monarhijom uz nametnutu germanizaciju, za cara Franju Josipa I. je bio politički iznuđen pokušaj spašavanje Monarhije, a obnova rada hrvatskog Sabora u tom kontekstu bio je carev taktički manevar za kupovinu vremena. Ali Dvor, koji je kontrolirao proces te iz nuđene decentralizacije, potrudio se da izbore za Sabor dizajnira po vlastitoj mjeri: smanjen je broj zastupnika u odnosu na Sabor iz 1848. (sa 191 na 120 zastupnika), izbornim kriterijima osigurana je većina austrofilne Srossmayerove Narodne stranke, koja je zagovarala u reformu Monarhije. Nekolicina Starčevićevih pravaša (uključujući i Eugena Kvaternika, koji je bio još revolucionarniji) koji su tek počinjali djelovati kao stranka bili su potpuni politički autsajderi, bez infrastrukture i bez ozbiljne političke i financijske potpore. No, govorili su kao da iza njih stoje udružene francuske i talijanske vojske od 300.000 vojnika, koje su godinu dana ranije do nogu potukle habsburšku vojsku u bitci kod Solferina, otvorivši put ujedinjenu Italije i stvaranju nacionalne države – Kraljevine Italije.

Najvažniji zastupnici na Hrvatskom saboru 1866. godine foto

Bečki licomeraci zavadjaju kralja s narodima

Starčevićev govor zapravo valja promatrati u kompletu sa zahtjevima koje je njegov pravaški kolega Eugen Kvaternik iznio pred Saborom tjedan dana ranije, a i pisali su ih zajedno. Kvaternik je taksativno naveo prijedlog hrvatskih zahtjeva

vršenje svojih dužnosti prema kraljevini Hrvatskoj, da svojoj kraljevskoj tituli doda *‘totius Croatiae rex’* te da hrvatska kraljevina i hrvatska kruna budu potpuno neovisne od ugarske krune. A s druge strane da hrvatski Sabor sklopi s Ugarskom politički savez za obranu ustava i slobode.

Kvaternikovi zahtjevi zapravo polaze od postavke da u novu reformiranu monarhiju Hrvatska ulazi vlastitom voljom, izraženom preko svojeg Sabora i da takva prihvaća zajedničkog kralja, koji će biti obvezan hrvatskim Ustavom i zakonima. Kao sljedeću branu kraljevoj samovolji postavlja hrvatsko-ugarski obrambeni Savez. Zapravo traži od Cara da vrati hrvatsku krunu hrvatskom Saboru i da se odrekne austrijskih osvajačkih aspiracija prema Hrvatskoj koje je bečki Dvor na različite načine provodio u prethodna tri stoljeća. Nakon tako postavljenih Kvaternikovih zahtjeva, Starčević je u svome govoru široko i na trenutke živopisno elaborirao njihov politički cilj i povijesnu i pravnu utemeljenost.

Eugen Kvaternik foto

Vrhunac njegove taktičnosti bilo je što nije izravno napao cara, već je oštricu kritike dotadašnjih odnosa u Monarhiji usmjerio prema Bečkom Dvoru, koji to, kao, radi caru iza leđa. Tako će o prirodi austrijske vladavine reći:

Evo prošlo trista godinah mi austrijski Hervati za nikakovo dobro neznamo... Gospodo, Austria, o kojoj ja ovde govorim, ona je herpa bečkih licomerača i ulagah, koji zavadjaju našega kralja s njegovimi narod...

Pa će nastavno i specificirati postupanja *bečkih licomarača*:

U isto vreme, kad su otci naši za Habsburge izvan Hervatske kerv prolevali, nisu li Austrianci naše vojske Turčinu izdavali, nisu li Austrianci naše tvrđave Turčinu prodavali, nisu li Austrianci našem narodu i ono siromaštva otimali, što mu ga

Austria sve dolnje Posavje Turčinu, Medjumurje Ungarii proneverila; nije li Austria veliki komad naše zapadne domovine od kraljevstva odtergla te ga svojoj neposrednoj despocii podvergla, nije li Austria Sutlo Savo Dravlje takodjer na dvoje razdelila, te dolnju stranu pod imenom Slavonie ili prekodravskih županiah Ungarii podložila; nije li Austria, kon što junačtvom Francezah i pomoćju čele kerštjene Europe Turčin biaše iz jedne strane naše kraljevine proteran, u povraćenih zemljah naših uvela sužanjstvo pod imenom vojničke krajine... Nikada, gospodo, od kako nam Habsburgi kraljuju, na saboru hervatskomu nije bilo više od trećine one kraljevine hervatske, koju su otci naši Habsburgom predali...

Bitka kod Solferina 1859. godine foto

Starčević osporava Dvoru pravo na hrvatsku krunu

Dakle, hrvatsko pravo na hrvatsku krunu Starčević povlači iz povijesti, podsjećajući da je nekadašnja Hrvatska Kraljevina svojom političkom voljom ušla u zajedničko Hrvatsko-Ugarsko kraljevstvo (1102) prihvativši ugarsku krunu te da je nakon nesretne pogibije zajedničkog kralja Ludovika I. (1526) koji je kraljevstvo ostavio bez nasljednika, tadašnji hrvatski staleški sabor također vlastitom odlukom, neovisno od Ugarske, 1527. prihvatio Habsburšku krunu. Time osporava carev zahtjev da se Hrvatska prethodno dogovori s Ugarskom o zajedničkom budućem položaju u Monarhiji. Pa kaže:

I nut, gospodo, čuda: Habsburg Ferdinand I (koji je 1527 okrunjen i za hrvatskog kralja op. a.) nije predložio otcem našim, neka idu dogovarati se s Ungarci, dali će Hervati njega za svoga kralja izabrati, nego je onaj Habsburg odpravio k otcem našim poklisare i nastojao je, da ga oni kao narod neodvisan, bez bilo čijega pitanja, potvrđenja i dogovora, za ustavna kralja si izaberu, što su oni i učinili! Izbor Habsburgah za naše kralje bijaše obavljen u saboru kraljevine.

Umjesto ispunjavanja careva zahtjeva koji upućuje Hrvatsku na prethodne dogovore s Ugarskom, Starčević, prilično drsko s obzirom na politički kontekst i odnose snaga, poručuje Bečkom dvoru da su zbog kršenja ugovora zapravo izgubili pravo na hrvatsku krunu. Ili, njegovim riječima:

Zašto onda Austria ne kaže kad i kako postade Hervatska prikerpom Ungarie. Zato, jer bi ona tim dokazom pred celim čovečanstvom na sav glas izpovedila, da je prejasna obitelj Habsburgah na našu domovinu svako pravo izgubila, a to, jer ju je ona od naroda našega slobodnu i neodvisnu primila, pa ju je ona proti ugovoru i prisegi učinila podložnicom tudje zemlje. Austria zna, da vladar, koj" narod ali zemlju bez krivnje naroda izda ili zaslužnji, prestaje biti vladarom, te postaje krvolokom.

No Starčević ipak ostavlja ‘prejasnoj obitelji Habsburgah’ častan izlaz, prihvate li njegove uvjete, odnosno hrvatsku samostalnost. Dopušta, naime, da ‘prejasna obitelj’ nije znala da Austrija samovoljno gazi ugovor i obećava caru da dalje neće istraživati razloge. Vrlo smiono, reklo bi se, za zastupnika koji iza sebe ima snagu tek pet drugih pravaških zastupnika, u Saboru koji je dizajniran po carevoj mjeri.

Dok Franjo Josip otvara HNK 1895. pravaška je mladež spalila mađarsku zastavu foto

Samo velim da naša domovina i danas može biti samostalna

Hrvatima pak Starčević šalje poruku o samostalnoj i neovisnoj hrvatskoj državi kao primarnom cilju:

Ja nerazumim, što hoće da kažu oni, koji vele da kraljevina Hervatska, kraljevina pet stoletjah perkosivša iztoku i zapadu, nemože o sebi, neodvisna stajati. Nijedan narod nemože bez drugih narodah obstati, pa itako svako selo može kao neodvisna deržava biti.

Ja neću da dokažem da će Hervatska doista biti deržavom o sebi, nego samo velim da naša domovina, kako nekada biaše, tako i danas može biti samostalna; ja htedoh dokazati da mi, ako smo muži slobode i napredka, moramo nastojati da našem narodu izbijemo iz glave onu veru koju mu je Austria i Rusia narinula, veru kao da smo mi, uzderžavatelji Austrie, tako slabi da ne možemo drugačie nego kao bilo čiji robovi živiti; mi moramo Hervatom kazati da je sužnju jednako u amerikanskoj republiki i u austrianskoj ali ruskoj despocii.

Mi svi želimo osloboditi se od jarma bilo čijega, a neželimo jarme menjati.

Narod hervatski sačuvao si je u svih nevoljah, koje nepravedno terpi od Austrie, još jedno neprocenjivo dobro, a to je: vera u Boga i u svoje desnice. Narod hervatski veruje, da tu budućnost, to poslanstvo, nebude odkaživati Austria, nego Bog i Hervati!

Prema svjedočenju suvremenika ovaj (tridesetak novinskih kartica) dugi Starčevićev govor Sabor je pozdravio dugotrajnim pljeskom. Čak mu je prišao i biskup Strossmayer, čestitao i obećao o svome trošku tiskati i distribuirati govor, što je i učinio. Starčevićevi sljedbenici i u tom su potezu vidjeli tek Strossmayerovo lukavstvo, koje će mu olakšati

prethodne dogovore s Ugarskom kojima će definirati svoj status u Monarhiji. Starčevićeve poruke došle su do njegovih protivnika, prvenstveno onih na Bečkom dvoru, tim jednostavnije što je Strossmayer tiskao i distribuirao govor. Ali nisu došle do hrvatskog puka, jer Starčević nije imao nikakvo glasilo, a i puk je, osim najuže građanske elite, bio obrazovno zapušten i uglavnom nepismen. No iako u svome vremenu nikada nije imao masovnu političku podršku, već samo manji krug gorljivih sljedbenika uključujući i pravašku mladež, Starčević je do kraja života (1896) kao svojevrсни misionar promovirao projekt hrvatske državne samostalnosti. Činio je to manje uspješno kao političar, mnogo uspješnije kao teoretičar države i polemičar, zbog čega danas ima status konceptualnog oca Domovine.

Političari iz obitelji Starčević: Ante (u sredini) sa sinovcem Davidom (lijevo) i nećakom Milom (desno) foto

Ostvarenje Starčevićevih upozorenja

Nepuno desetljeće nakon Velikog sabora, Hrvatska se uistinu našla pod ‘dvostrukim jarmom’, upravo onako kako je je Starčević upozoravao. Naime Bečki dvor, koji je bio dodatno oslabljen porazom u austrijsko-pruskom ratu (1866.) i Bismarckovim ujedinjenjem njemačkih zemalja, pribjegao je klasičnom modelu rješavanja političkih trokuta: dogovoru na račun najslabijeg. U ovom slučaju na račun Hrvatske. Sklapanjem austro-ugarske nagodbe (1867) Beč i Pešta podijelili su hrvatski teritorij (Dalmacija i hrvatska Istra pripale su Austriji, a kontinentalna Hrvatska s Vojvodinom Ugarskoj) i potvrdili su nedjeljivost zemalja Ugarske krune, čime je kontinentalna Hrvatska zapravo izručena Ugarskoj i praktički prinuđena na vrlo nepovoljnu ugarsko-hrvatsku nagodbu 1868.

Bilo je to posve suprotno svemu što je zagovarao Starčević, hrvatsko državno osamostaljenje na dulji je rok spriječeno. A započelo je razdoblje snažne mađarizacije i germanizacije podijeljene zemlje. Starčević je krivnju za tako nepovoljan rasplet adresirao biskupu Strossmayeru, smatrajući ga izdajicom. A i Strossmayer je hrvatsko-ugarsku nagodbu doživljavao kao svoj politički poraz, nakon čega se postupno počeo i povlačiti iz politike i okretati se prema obrazovno-kulturnoj sferi i panslavističkim konceptima koji su se pokazali kao još jedna njegova politička zabluda ili nepoznavanje realiteta.

Starčević je manje griješio u prepoznavanju političkih realiteta. S današnje distance gotovo proročanski zvuče neke njegove teze iz govora na Velikom Saboru 1861. Zagovarajući tek personalnu uniju s Ugarskom, uz državnu samostalnost i neovisnost i Hrvatske i Ugarske rekao je:

Ja sam za personalnu uniu s Ungariom, jer sam osvedočen da ako se s Ungariom realno danas sdružimo, sutra se budemo s narodi Ungarie klati, prekosutra budemo skupa s onimi narodi jaukati pod štapom Austrie, sledeći dan izdihavati pod knutom ruskom, pa do koji čas pasti žertvom evropejskoga rata koji se mora izleći ako se knuta na more adriatičko protegne.

Njegove geopolitičke opaske o Rusiji i danas zvuče aktualno:

Jer kako god Rusia nebiaše ni deržavom evropejskom dok nije Poljačku dobila, isto tako Rusia nemože postati zazbilja evropejskom velevlastju dok nedojde na Dunaj ili što je isto, na more adriatičko; a kada se to sbude, tada nestaje Evrope, pa ova strana zemlje postaje Rusiom.

Iako Austriju, a potencijalno i Mađarsku vidi kao tadašnje glavne protivnike hrvatskoj državnoj samostalnosti, Starčević već u saborskom govoru 1861. vidi austrijsku i mađarsku velikodržavnu politiku tek kao paravan ruskih osvajačkih projekata u Europi:

Ja vam kažem, da bi se rusko pletivo kod nas i u Ungarii samo onda opazilo, kad bi Austria i Magjari popustili od svoje nepravde i od svoga nasilja, a ovako Austria i Magjari sakrivaju, podpomažu, razširuju rusko rovanje na iztoku Evrope... Nu, gospodo, Evropa nezna, da u stotini onih, koji se tuže, jedva dva govore iz obsvedočenja; Evropa, velim, nezna, da se oni ljudi i narodi zato tuže, jer ih je na to i tako Rusia naputila.

Polaganje kamena temeljca za Starčevićev dom foto

Otac nacije ovisan o kreditu krčmarice

Starčevićev koncept samostalne hrvatske države izgrađen je na osnovi povijesnog državnog prava, odnosno prava na teritorije koji su nekoć pripadali hrvatskim kraljevstvima, a u pogledu stanovništva je možda bio najsličniji konceptu na kojem je stvoren SAD – sve tijekom stoljeća doseljeno stanovništvo smatrao je Hrvatima. Iz današnje političke perspektive to izgleda kao asimilacijski i velikohrvatski koncept. Ali u to doba, kada su Austrija i Mađarska dogovorno otimale hrvatske teritorije uz snažnu germanizaciju i mađarizaciju, a Srbija intenzivno promovirala velikosrpski projekt

raskomadali Slaveni-Rusi. Panslavizam je za njega bio imperijalistički podvig najjačeg slavenskog naroda. Što se pokazalo povijesno točnim.

Spomenik Anti Starčeviću na groblju u Šestinama, rad Ivana Rendića foto

Tek nakon njegove smrti, njegov koncept samostalne hrvatske države počinjao je dobivati težinu u hrvatskoj politici i širu političku podršku u narodu. Prema svjedočenju njegova prijatelja, hrvatskog književnika i pravaša Eugena Kumičića, pred kraj života mu se žalio na život u siromaštvu „da se koji put nije znalo hoće li krčmarica kreditirati Starome objed ili neće, kao starac od 65 godina ponekad nije imao ni za čašu vina ni za najjeftiniju cigaru. Politički posrednici pokušali su više puta pomiriti Starčevića i Strossmayera, posljednji put 1893. u Krapinskim Toplicama u pokušaju da ujedine hrvatsku političku oporbu protiv ‘mađarona’. Obojica su pristupila sporazumu, navodno je Strossmayer čak zamolio Starčevića za oprost. No već sljedećeg dana se u pismu Franji Račkome na Starčevića referirao kao – ‘onu nakazu’. Starčević je pak Strossmayera do kraja života smatrao izdajnikom i štetočinom. A obojica su, svaki na svoj način, na Velikom saboru 1861. prezentirali projekte koji čine temelj buduće hrvatske države. Starčević je elaborirao njezino-političko-pravno utemeljenje. A Strossmayer pokrenuo osnivanje institucija koje stvaraju njezin sadržaj.

Ante Starčević na novčanici od tisuću kuna foto

Ovaj je članak objavljen uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa poticanja novinske izvrsnosti.

#ANTE STARČEVIĆ   #JOSIP JURAJ STROSSMAYER   #EUGEN KVATERNIK   #FRANJO JOSIP I.   #POVIJEST   #HRVATSKA

aktualno

Održano ročište o stečaju Jadran tvornice čarapa, sud će naknadno poslati odluku i obavijest pisanim putem

Nezaposlenost u eurozoni u kolovozu nepromijenjena, u Hrvatskoj blago pala

Za nepoštene trgovačke prakse do sada izrečene kazne od 1,2 milijuna eura

Hrvatska na 43. mjestu prema globalnom inovacijskom indeksu

moglo bi vam biti zanimljivo

SERIJAL VIŠNJE STAREŠINE (8.) Sedam znamenitih govora: Nasljeđe kojeg danas teško čitamo i još teže razumijemo

Za kredite građanima politika ECB-a važnija je od kreditnog rejtinga države